

ДЕМОН з очима ЯНГОЛА

Емілія Львівна Прахова закінчила Петербурзьку консерваторію, блискуче грала на фортепіано, вміла підтримати розмову. Якось їй представили столичного денді — Михайла Врубеля, — бездоганно одягненого, який вільно володів кількома європейськими мовами, впевненого в собі, можливо, навіть понад край... Але все-таки студента, хоч, кажуть, і талановитого.

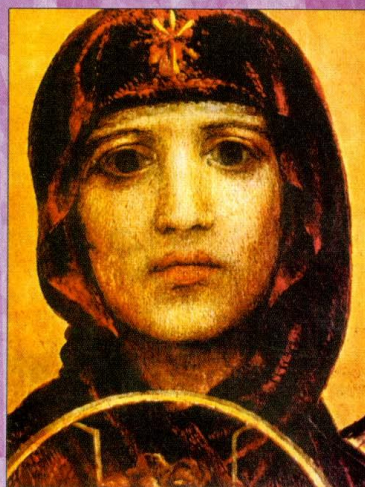
Її чоловік, Адріан Вікторович Прахов, мріяв стати художником. Але завадила хвороба очей. Та мистецтву не зрадив — став першим у Росії професором історії мистецтв. Подорожуючи світом, приїхав до Києва. Місто настільки його вразило, що решту життя присвятив впорядкуванню його пам'яток старовини. Влітку 1884 р. запросив для реставрації Кирилівської церкви технічно освіченого студента IV курсу Петербурзької Академії мистецтв Михайла Врубеля. Молодого чоловіка цікавило одне — заробити обіцяні 1200 крб, щоб пристойно

провести наступний навчальний рік. А Прахова турбувало інше — чи впрається студент із написанням чотирьох ікон у візантійському стилі?

Підстави для хвилювання були: цей стиль у мистецтвознавців потопав у рясних описах, які заперечували один одного. І на практиці — суцільні невдачі. Остання — реставрація Софії Київської. Синод навіть виніс спеціальну постанову — не чіпати старовинні фрески.

Поринувши у світ візантійського мистецтва, Врубель робить відкриття: "Візантії не притаманне почуття рельєфу. Недолік реставраторів у тому, що вони змінюють простирадлом складки одягу, в яких візантійці виявляють стільки хисту". Врубелю пропонують перевірити свої теоретичні висновки в тій же Софії. У барабані куполу майже щезло мозаїчне зображення трьох архангелів — зберігся тільки четвертий. Робота Врубеля, виконана олійними фарбами, виявилася настільки досконалою, що відвідувачі й сьогодні не відрізняють де мозаїка XI століття, а де реставрація Врубеля.

Прахов пропонує Врубелю художнє керівництво усіма реставраційними роботами у Кирилівській церкві і надає відповідальне місце, яке зовсім втратило старовинні фарби — стелю на хорах. Не виходячи за рамки канону, художник пише своє могутнє "Зішестя святого Духа". Важко повірити, що кілька десятків квадратних метрів живопису було створено без будь-якої допомоги за півтора-два місяці. І якого живо-

пису! Глибина думки, що викарбувалася на обличчях апостолів, мабуть, була співзвучною болісним роздумам про себе. 28 років — і все ще студент, злидні, непорозуміння з сім'єю, повна невизначеність щодо майбутнього. І це з дипломом Петербурзького університету, який гарантував надійну й поважну роботу юриста. Кажали, ніби Врубель писав апостолів із психічно хворих розташованої поруч лікарні. Але сучасники впізнавали на картині добре відомих усьому Києву людей. Богоматір "Зішестя" — Марія Єршова, що іноді жила у Прахових, доглядаючи хвору на серце Емілію Львівну. Ліворуч од Богоматері четвертий апостол — то письменник Ясинський. А четвертий праворуч — сам Адріан Вікторович Прахов.

Блискучий успіх Врубеля спонукав Прахова залучити студента до розписів Володимирського собору. Цим запрошенням Прахов поставив учня Академії мистецтв поряд з кращими художниками Росії — Рєліним, Поленовим, Суриковим, Васнецовим, яким уже було надіслано відповідні листи. Прахов не приховував свого захоплення Врубелем. Та й Михайлові було притаманне те, що звать "шармом". Деякий час він навіть жив у Прахових, переїхав з господарями

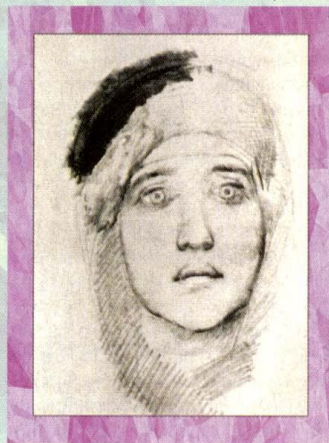
на дачу неподалік од Кирилівсько-го. І до роботи близько, і все більше валять блакитні очі Емілії Львівни. Та й вона, здається, виявила прихильність до гостя. Бо визнавала тільки переможців. В листі Михайла до сестри — єдиної, кому довіряв свої душевні справи, є рядки: "Одна чудесна людина (ах, Аня, які бувають люди!) сказала мені: "Ви дуже високо думаете про себе. Заступаете все собою в різних театральних позах. А це засмучує тих, котрих Ви думаете, що любите". Від таких слів голові легко запаморочитися. Адріан Вікторович не звертав жодної уваги на флірт між студентом і дружиною. Та згодом побачив у ньому щось більше, і запропонував Врубелю поїздку до Венеції — писати ікони. Витрати брав на себе. Пропозиція Прахова здавалася спокусливою. Але Врубель вагався — попереду чекали заняття в Академії. Однак Ілля Юхимович Репін, котрий бачив київські роботи Врубеля, порадив не продовжувати навчання, а

закінчувати його, вивчаючи оригінали італійського Відродження. Що, до речі, передбачалося академічним статутом. Забігаючи наперед, скажемо, що в 1906 р. **Академія мистецтв уперше в своїй історії надала звання академіка живопису — диплом №488 — своєму вихованцеві, який не мав документа про закінчення навчального курсу. Ним був Михайло Врубель.**

З Венеції Врубель засипав Прахову листами, ілюструє їх пейзажами, сценками, портретами. Найкраще його стан передає один з листів до сестри: "Гортаю свою Венецію, як корисну спеціальну книгу. Словом, не дочекаюся кінця роботи, щоб повернутися. А чому особливо хочу повернутися? Це справа душевна. Коли побачимось, поясню. Я тобі рази два натякав, а іншим і цього не робив. Закінчую і стрімголов до Києва". Врубель повертається в травні 1885 р. із чотирма іконами. Розлука не заспокоїла серця Михайла Олександровича. Одна з ікон за проникливістю почуттів — серед кращих мадонн у світовому мистецтві. Побачивши Богоматір, Павло Третьяков благав Врубеля продати ікону до його галереї.

Це була не просто мадонна з обличчям Прахової. Це було оспівдчення в коханні. Емілія Львівна побачила Врубеля біля своїх ніг. Але переможений він її вже не цікавив. "Нам потрібно розлучитися". Врубель дізнається, що вона знищила всі його листи з Венеції, передбачливо вирізавши з них ескізи. З цих мініатюр створила альбомчик, який демонструвала всім бажаним. Їхати... Але куди? "У Петербург я повернуся тільки з Демоном". Вже кілька років він розмірковує над цим образом. Усі уявляють Демона як суміш чорта з дияволом. А Врубель, знавець мов, переклав слово "демон" з грецької буквально — "душа". І пошукам цієї душі — квінтесенції прекрасного — присвятив своє життя. Їде в Одесу, де все нагадувало щасливе дитинство, у Харків, де на той час жила родина. Збирається до Константинополя, гадаючи, що натуру Демона треба шукати і писати у Візантії. Та кожного разу повертається до

Києва, все ще сподіваючись на роботи у Володимирському соборі. Однак Прахов своїх запрошень не поновлює.

Лише через кілька років йому запропонували торкнутися пензлем до стін собору. Але йшлося лише про орнаменти. І тільки тому, що були вкрай дешеві — ніхто не хотів за них братися. Про ті орнаменти О. Бенуа сказав: "Дивлячись на них, я повірив, що він геніальний".

Величним задумам художника так і не судилося з'явитися на стінах Володимирського собору. Але і в ескізах вони стали явищами світового мистецтва. Варто лише згадати знаменитий третій варіант "Надгробного плачу", в якому надзвичайно скупими засобами у чорно-білій гамі вдалося неможливе — зробити біль відчутним глядачеві.

Почуття Врубеля до Прахової, хоч він їх і приховував, не були секретом. Ось як згадує Ясинський: "Врубель, справді, здавався ненормальним, коли починав говорити про Емілію Львівну. Він наче дурів від кохання. А взагалі був розумним і цікавим співрозмовником". В її присутності він часто убивчю мовчав, почав навіть її дратувати, пронизуючи поглядом своїх сірих очей. Дійшло до того, що Прахов, переконавшись, що дружині неприємна присутність Врубеля, зі сміхом радив йому: "Закохуйся, хто тобі не дозволяє? Але з тактом, не афішуй!" Все це було схоже на нервовий зрив — то він квапливо пропонує руку і серце дочці відомого в

Києві громадського діяча, то намагається їхати геть зі співачкою-англією, ангелоподібною істотою з чудовим голосом. Або таке цікаве свідчення російського живописця Костянтина Коровіна, з яким Врубель якось зустрівся на дачі. Під час купання Коровін побачив на грудях Врубеля порізи. У відповідь почув:

"Так, я різав себе. Я любив жінку, а вона мене не любила. Я не міг цього знести. І коли я різав себе, мені ставало легше". Пережив він і захоплення цирковою наїзницею з Італії Ганною Гапе. За загальним визнанням, то була красуня. Особливої чарівності надавала їй матова білість шкіри, відтінювана чорним з синім поліском волоссям. Її зображеннями Врубель записував усі чисті полотна. Коли ж їх не вистачало, міг змити готову роботу. Так гинули шедеври, за які, до речі, вже було сплачено гроші. Цікаве визнання самого художника: "Ти не думай, що в мене до неї якийсь почуття, як до жінки. Ні... Це краса іншого віку. Вона звідти, з Відродження, з XVI століття". Відтак і його почуття до Прахової — то не звичне кохання. Скоріш — то прагнення художника завжди бути поруч зі своєю натурою. Прахова стала для нього і демоном-мадонною, і скинутим ангелом водночас. Гармонійне поєднання несумісного. Питання було в одному — знайти

відповідні зображальні засоби. Іноді його охоплює відчай: "Якщо через рік Демон не буде написаний, покину живопис і займусь якимось справжнім ділом". Він і хотів би скинути тягар, та вже не може. Васнецов пригадує, що Врубель виліпив з глини голову Демона, як модель для живопису. Але дуже швидко розбив її, вважаючи, що таким чином позбавиться від переслідування духу Прахової. Наприкінці 1889 р. Врубель виїхав у Казань, до хворого батька. Повертався через Москву. Зустрів знайомих, затримався. І між іншим, легко, за два місяці, ніби звільняючись від примари, пише свого першого

Демона — "Сидячого". Це те, чого він шукав п'ять довгих років у Києві. "Пишу Демона. Не те, щоб монументального, якого напишу з часом, а демонічне... Пам'ятаєш мої натяки на мою київську пасію — я їй зрадив, але найдорожче залишається — у спомині".

Тепер до Києва повертатися нема чого. Він і не повертається. Попереду були ще 20 років життя, часом трагічного. Та він вже став рівним великим майстрам минулого, відкрив світові нову, раніше ніким не бачену грань прекрасного.

Валентин СОКОЛОВСЬКИЙ

